

درس دوازدهم

فرهنگ و هنر در عصر مغول - تیموری

۱- مغولان پیش از حمله به ایران پیرو چه آیینی بودند؟ ویژگی مهم آن چه بود؟

مغولان در آغاز پیرو آیینی ساده موسوم به شمنی بودند که زیر نظر روحانیانی با عنوان شَمَن اداره می شد. پیروان این آیین، مجموعه‌ای از مظاهر طبیعی را ستایش می کردند و هر چند به خدای بزرگ اعتقاد داشتند، اما خداپرستی آنان ناقص بود.

۲- روابط اقوام مغول با پیروان ادیان دیگر چگونه بود؟

اقوام مغول به اقتضای زندگی در صحرا نسبت به مسائل دینی چندان تعصبی نداشتند و با پیروان دین‌های دیگر با ملایمت برخورد می کردند. این مدارای اعتقادی (تسامح و تساهل)، هر چند از روی آگاهی نبود و بیشتر متأثر از شرایط زندگی آنها بود، اما در پذیرش دین‌های مختلف از سوی فرمانروایان و بزرگان مغولی تأثیر بسزایی داشت. تسامح و تساهل دینی مغولان باعث شد که پیروان دین‌های گوناگون در میان آنان به تبلیغ دین خود بپردازند. بزرگان ایرانی، شامل دیوانسالاران، عالمان و مشایخ صوفی به خوبی از این موقعیت برای مسلمان کردن ایلخانان و امیران مغول بهره بردند.

۳- وضعیت پیروان مذاهب و فرق اسلامی پس از حمله مغول به ایران را بیان نمایید؟

در دوران پس از هجوم مغول به ایران، پیروان مذاهب و فرق اسلامی به خصوص اهل تسنن، شیعیان و صوفیان، اختلاف و رقابت گذشته خود را کنار گذاشتند و متحد و یکدل برای مسلمان شدن مغول‌ها تلاش کردند.

۴- چرا اسلام آوردن مغولان، یکی از رویدادهای مهم دوره ایلخانان بود؟

زیرا - در نتیجه هم‌نوایی دین و دولت و برتری شریعت اسلامی بر یاسای چنگیزی، حکومت ایلخانی ماهیت ایرانی اسلامی یافت. - موجب شد که مردم نسبت به آن احساس بیگانی کمتری بکنند.

- همچنین با با مسلمان شدن مغول‌ها، نفوذ و قدرت ایرانیان در دربار ایلخانان و اداره حکومت بیش از پیش افزایش یافت.

- زمینه برای بازسازی ایران و انجام اصلاحاتی در امور سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی فراهم آمد.

۵- تشیع در دوره ایلخانان با تلاش چه شخصی گسترش یافت و پیامدی داشت؟

در دوره ایلخانان به ویژه به دنبال کوشش‌های علمی و فرهنگی خواجه نصیرالدین توسی، تشیع در ایران گسترش یافت. در آن زمان، نفوذ مذهب شیعه به حدی رسید که ایلخان ألبایتو، پسر و جانشین غازان به آن مذهب گروید.

۶- ویژگی‌های دین عصر تیموری را بنویسید؟

تیمور و جانشینان او در مسلمانی ثابت قدم بودند و اصحاب دین را مورد احترام قرار می دادند. در عصر تیموری، مدارس، مساجد و خانقاه‌های بسیاری ساخته شد. سلاطین تیموری پیرو مذهب تسنن بودند. در دوران حکومت آنان همچون عصر ایلخانان، شیعیان و صوفیان با محدودیت‌های و سختگیری خاصی مواجه نبودند و آزادانه فعالیت می کردند. اتحاد و زندگی مسالمت آمیز پیروان مذاهب و فرق اسلامی و معتقدان به دین‌های دیگر، از ویژگی‌های شاخص عصر مغول - تیموری بود.

۷- چه عواملی نقش مؤثری در روی آوردن مردم به تصوف و رفتن به درون خانقاه‌ها داشت؟

هجوم ویرانگر و وحشت‌انگیز مغول به ایران و نگرانی و ناامیدی که در جامعه ایجاد کرد،

۸- در عصر ایلخانان و تیموریان طریقت‌های صوفیانه ظهور کردند و یا فعالیت خود را گسترش بخشیدند؟

در عصر ایلخانان و تیموریان طریقت‌های صوفیانه بزرگی همچون حروفیه، نوربخشیه، نقش بندیه، مشعشعیه، نعمت‌اللهیه، صفویه و... ظهور کردند و یا فعالیت خود را گسترش بخشیدند.

۹- چه عاملی موجب افزایش نفوذ و موقعیت اجتماعی رهبران و مشایخ آن طریقت‌ها شد؟

کثرت پیروان و مریدان طریقت‌های صوفیانه، موجب افزایش نفوذ و موقعیت اجتماعی رهبران و مشایخ آن طریقت‌ها شد. فرمانروایان و مقام‌های سیاسی و نظامی نیز مشایخ صوفی را مورد تکریم و احترام قرار می دادند. علاوه بر آن، اموال و املاک فراوانی که نذر و وقف خانقاه‌ها شد، تمکن مالی و قدرت اقتصادی مناسبی برای رهبران طریقت‌های صوفی پدید آورد.

۱۰- در کدام قرن به تدریج تغییر و تحول چشمگیری در فعالیت طریقت‌های صوفی به وجود آمد؟

در قرن نهم هجری

۱۱- چرا در قرن نهم هجری به تدریج تحول چشمگیری در فعالیت طریقت‌های صوفی به وجود آمد؟

از یک سو صوفیان به تشیع گرایش بیشتری نشان دادند و بیش از گذشته به امامان شیعه توسل جستند و نسبت به آنان اظهار ارادت فراوان کردند، از طرف دیگر به تدریج برخی از طریقت ها مانند طریقت صفویه وارد سیاست شدند و برای به دست گرفتن قدرت با فرمانروایان و پادشاهان به رقابت برخاستند.

۱۲- چه عاملی زمینه مناسبی برای شکوفایی هنر در دوران ایلخانان و تیموریان فراهم کرد؟

تجارب و سنت‌های هنری و هنرمندان سرزمین‌های فتح شده با یکدیگر پیوند خوردند.

۱۳- چه عاملی تأثیر ژرفی بر رونق فرهنگ و هنر در این دوران نهاد؟

پیدایش مراکز بزرگ فرهنگی و هنری در شهرهای مختلف به خصوص مراغه، تبریز، شیراز، هرات و سمرقند و تأسیس کتابخانه‌های عظیم در این شهرها، تأثیر ژرفی بر رونق فرهنگ و هنر در این دوران نهاد.

۱۴- ویژگی‌های هنر نگارگری و نقاشی در عصر ایلخانان را بنویسید؟

در عصر ایلخانان، هنر نگارگری که تلفیقی از سنت‌های نقاشی ایرانی و چینی بود، بیشتر در کتاب‌آرایی و مصور ساختن کتاب‌های تاریخی و متون ادبی و نیز کتاب‌های پزشکی، جانورشناسی و نجوم جلوه‌گر شد. ایلخانان مغول از مشوقان پدید آوردن شاهنامه‌های مصور به شمار می‌روند. نمونه باقی‌مانده آن، شاهنامه مشهور به «دموت» است.

۱۵- هنر نگارگری در زمان جانشینان تیمور چه شرایطی داشت؟

هنر نگارگری در روزگار جانشینان تیمور چون شاهرخ و نوادگانش از جمله بایسنقر میرزا، در سراسر ایران به ویژه خراسان گسترشی شگفت‌انگیز یافت. در این دوره، مصور کردن کتاب‌های گوناگون از نجوم گرفته تا شاهنامه و دیوان‌های شعر از نظر کمی و کیفی افزایش پیدا کرد و کتاب‌هایی با قطع بزرگ پدید آمد. کیفیت خوب و فراوانی کاغذ و مواد نگارگری از قبیل رنگ و طلای ناب در پدید آمدن کتاب‌های مصور به هنرمندان کمک کرد.

۱۶- فاخرترین نمونه شاهنامه مصور شده در عصر تیموری چیست؟

فاخرترین نمونه شاهنامه مصور شده در عصر تیموری، شاهنامه بایسنقری است که به دستور شاهزاده بایسنقر، پسر شاهرخ که امیری هنرمند و هنرپرور بود، خوشنویسی و مصور شد.

۱۷- چرا شهر هرات در زمان شاهرخ تیموری و جانشینانش به یکی از کانون‌های بزرگ علمی و فرهنگی جهان اسلام تبدیل شد؟

به خاطر داشتن ثروت هنگفت، کتابخانه‌های بزرگ و هنرمندان نامور، به یکی از کانون‌های بزرگ علمی و فرهنگی جهان اسلام تبدیل شد. علاوه بر سلاطین و شاهزادگان تیموری که به هنر و هنرمندان توجه زیادی داشتند، برخی از وزیران آنان از جمله امیرعلیشیر نوایی، شاعر و وزیر سلطان حسین میرزا بایقرا نیز پشتیبان و مشوق جدی هنرمندان بودند.

۱۸- نامورترین نقاش عصر تیموری که بود؟

نامورترین نقاشان عصر تیموری کمال‌الدین بهزاد بود که آثار و مکتب نگارگری او سرآغاز دگرگونی عظیمی در نقاشی به شمار می‌آید.

۱۹- چه عاملی فعالیت‌های هنری و معماری را متوقف و یا کند کرد؟

هجوم ویرانگر چنگیزخان مغول به ایران که با ویرانی شهرها و نابودی بسیاری از آثار فرهنگی و هنری همراه بود، برای مدتی فعالیت‌های هنری و معماری را متوقف و یا کند کرد.

۲۰- معماری ایرانی در دوره کدام فرمانروای تیموری به عظمت و شکوفایی کم‌نظیری دست یافت؟

در دوره جانشینان تیمور به ویژه در عصر شاهرخ و همسرش گوهرشاد بیگم به عظمت و شکوفایی کم‌نظیری دست یافت.

۲۱- سرشناس‌ترین معماران دوره تیموری را نام ببرید؟

سرشناس‌ترین معماران این دوره، قوام‌الدین و غیاث‌الدین شیرازی و محمدبن محمود اصفهانی بودند که استادانی بی‌همتا در فنون معماری به شمار می‌روند.

۲۲- چه عاملی باعث پیشرفت فنون و شیوه‌های معماری در عصر ایلخانان و تیموریان شد؟

فنون و شیوه‌های معماری در عصر ایلخانان و تیموریان با توسعه دانش و خلاقیت معماران زبردست ایرانی پیشرفت چشمگیری کرد.

۲۳- ویژگی مهم معماری در عصر ایلخانان و تیموریان را ذکر کنید؟

ویژگی مهم معماری این دوره، ایجاد بناهای عظیم، ساختن گنبدها، طاق‌ها، ایوان‌ها و مناره‌های بلند و تزئین ساختمان‌ها با گچ‌بری و کاشی‌کاری به شیوه‌های گوناگون بود. در این دوره همچنین از ترکیب آجر و کاشی نیز برای تزئین و زیباسازی بناها استفاده می‌شد.

۲۴- چه عاملی در دوره ی مغولان برای مدتی سرزمین ما را با رکود علمی و ادبی مواجه کرد؟

آثار و نتایج هجوم مغولان همچون قتل و مهاجرت اندیشمندان و عالمان، تخریب و تعطیلی مدارس، کتابخانه ها و مساجد، برای مدتی سرزمین ما را با رکود علمی و ادبی مواجه کرد.

۲۵- چه شرایطی زمینه را برای احیای فعالیت‌های علمی و آموزش در ایران فراهم کرد؟

به دنبال تشکیل حکومت ایلخانان و گرایش مغولان به اسلام و نیز با افزایش قدرت سیاسی وزیران ایرانی، به تدریج شرایط برای احیای فعالیت‌های علمی و آموزش در ایران فراهم آمد.

۲۶- در دوره فرمانروایی ایلخانان زبان فارسی در چه زمینه‌ای رو به رشد گذاشت؟

در دوره فرمانروایی ایلخانان زبان فارسی در قلمرو نظم و نثر رو به رشد گذاشت و به احیاء و تقویت هویت ایرانی کمک کرد.

۲۷- در دوره فرمانروایی ایلخانان چه نوع شعری متداول شد؟

در این دوره شعر حماسی و شاهنامه سرایی متداول بود.

۲۸- کدام امیران تیموری به زبان و ادب فارسی توجه جدی داشتند؟

شاهرخ، سلطان حسین بایقر ا و امیر علیشیر نوایی وزیر شاعر او به زبان و ادب فارسی توجه جدی داشتند.

۲۹- در عصر ایلخانان و تیموریان چه عاملی تأثیر بسزایی بر رشد و شکوفایی تاریخ‌نگاری در آن عصر نهاد؟

علاقمندی ایلخانان و فرمانروایان تیموری به جاودانه ساختن کشورگشایی و موفقیت‌های سیاسی و نظامی خود و خودآگاهی رجال ایرانی تأثیر بسزایی بر رشد و شکوفایی تاریخ‌نگاری در آن عصر نهاد.

۳۰- آثار تاریخی مهم عصر ایلخانان و تیموریان را ذکر کنید؟

از آثار تاریخی مهم این روزگار می‌توان تاریخ جهانگشای جوینی، نوشته عطاملک جوینی (تألیف: ۶۵۸ ق)، جامع التواریخ، اثر خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی (۶۴۵-۷۱۷ ق)، تاریخ گزیده، تألیف حمدالله مستوفی (تألیف: ۷۳۰ ق) را نام برد.

۳۱- کدام دانشمند ایرانی نقش مهمی در پیشرفت علم در دوره ایلخانان داشت؟ توضیح دهید.

نقش خواجه نصیرالدین توسی در این عرصه بسیار مهم بود. وی بسیاری از دانشمندان متواری در برابر هجوم مغول را به ایران برگرداند و با تجمع ایشان در مرکز علمی رصدخانه مراغه زمینه فعالیت‌های علمی آنها را هموار کرد.

۳۲- در زمان جانشینان تیمور مراکز علمی و کتابخانه‌های کدام شهرها فعال بودند؟

مراکز علمی و کتابخانه‌های شهرهای هرات و سمرقند در زمان جانشینان تیمور بسیار فعال بودند.

درس سیزدهم

تحولات سیاسی و اقتصادی ایران در دوره صفوی

۱- مهم‌ترین پیامد اجتماعی و مذهبی هجوم مغول به ایران را بنویسید.

هجوم مغول به ایران، علاوه بر آثار و نتایج سیاسی، پیامدهای اجتماعی و مذهبی مختلفی نیز داشت، که مهم‌ترین آن گسترش تصوف و تشیع و پیوند روزافزون آنها با یکدیگر بود.

۲- در کدام دوره فعالیت طریقت‌های صوفیانه در ایران به طور چشمگیری افزایش یافت؟

در دوران مغولان و تیموریان فعالیت طریقت‌های صوفیانه در ایران به طور چشمگیری افزایش یافت و گرایش مردم به مشایخ و رهبران طریقت‌های صوفی بیشتر شد.

۳- طریقت صفویه در کدام دوره شکل گرفت؟ بنیانگذار و رهبر معنوی این طریقت که بود؟

دوره ایلخانان - شیخ صفی‌الدین اردبیلی (۶۵۰-۷۳۰ ق)، شاگرد و مرید شیخ زاهد گیلانی

۴- طریقت صفویان در قرن نهم هجری چه تغییری یافت؟

طریقت صفویان در قرن نهم هجری تحت تأثیر شرایط فکری و فرهنگی جامعه ایران نخست به مذهب تشیع گرایش یافت و سپس به جنبشی سیاسی و مذهبی تبدیل شد.

۵- چگونگی تأسیس سلسله صفویه را توضیح دهید؟